

Nr 198.

Utlåtande i anledning av väckt motion om befrielse för skolorna från skyldigheten att anordna morgonandakter av konfessionell karaktär.

(2:a avd.)

I en inom andra kammaren av herr *Edberg m. fl.* väckt motion (II: 284) har hemställts, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om sådana ändringar i för skolorna gällande undervisningsplaner och författningar, att skolorna fritages från skyldigheten att anordna morgonandakter av konfessionell karaktär.

I motionen har anförts bland annat följande.

Genom beslutet vid 1950 och 1951 års riksdagar har frågan om skolans morgonandakter kommit i ett nytt läge. Skall själva religionsundervisningen vara objektiv, kan icke skolan utan att uppenbart brista i konsekvens i andra sammanhang frångå objektiviteten. Det ligger emellertid i sakens natur att objektiviteten överges i samma stund som läraren skall leda obligatoriska morgonandakter, vid vilka vissa religiösa kulthandlingar förekommer. Sedan religionsfrihetsprincipen fått sitt officiella erkännande också för skolans del kan de obligatoriska morgonandakterna följaktligen inte längre motiveras.

Detta är i första hand en fråga om konsekvens i principerna. Religionsfriheten har två grundelement: ingen skall hindras från att fritt utöva sin religion, ingen skall heller vara skyldig att tillhöra visst trossamfund eller tvingas deltaga i utövandet av någon viss religion. De vuxna tvingas i konsekvens härmed icke att besöka något trossamfunds gudstjänster. Där emot utgör de obligatoriska morgonandakterna ett tvång för skolornas elever att delta i vissa kulthandlingar. Problemet kan icke lösas genom att göra morgonbönerna frivilliga; man skulle därigenom endast hamna i det dilemma som ecklesiastikministern i proposition nr 70/1950 riktade uppmärksamheten på när det gällde själva kristendomsundervisningen. Dels skulle följderna bli en uppsplattning av barnen i »kristna» och »hedningar» med de vådor detta ur mentalhygieniska synpunkter kan befaras ha. Dels skulle plikten för läraren att förrätta morgonandakt alltjämt kvarstå.

Det senare har också en praktisk sida. En lärare, som utträtt ur svenska kyrkan utan att inträda i annat kristet samfund, kan icke rätt gärna åläggas att hålla morgonbön. Speciellt i de mindre skolorna på landsbygden finns emellertid som regel inga andra morgonbönförrättare än lärarna att tillgå. Sådana fall kan alltså tänkas uppstå, där kravet på att morgonandakt skall förrättas av rent praktiska skäl icke kan upprätthållas.

Konsekvenserna såväl av riksdagens tidigare knäsatta princip om undervisningens objektivitet som av 1951 års religionsfrihetslag bjuder sålunda, att skolorna fritages från skyldigheten att anordna morgonandakter.

I § 14 mom. 6 *stadgan angående folkundervisningen i riket* föreskrives att varje dag börjas och slutas med bön och sång (1921:604 med däri sedermera vidtagna ändringar).

Genom *kungörelse den 17 april 1953* (145) har § 12 mom. 7 i folkskolestadgan fått följande lydelse:

Lärjunge, tillhörande trossamfund, som erhållit Kungl. Maj:ts tillstånd att i skolornas ställe ombesörja religionsundervisning, skall efter skriftlig anmälan av målsman hos skolrådet, för termin eller läsår, frikallas från undervisningen i kristendomskunskap men skall genom målsmans försorg erhålla motsvarande religionsundervisning samt vara skyldig att däröver förete intyg.

Motsvarande bestämmelser gälla beträffande *folkundervisningen i Stockholm* (1953:146), *nomadundervisningen* (1953:147), *statens läroanstalter för blinda* (1953:148) samt *dövstumundervisningen* (1953:149).

I *undervisningsplanen för rikets folkskolor* (1919:880) stadgas dels att för morgonandakt användes en tid av omkring tio minuter före den första undervisningstimmen, dels ock att den dagliga morgonbönen bör vara en andaktsstund och således icke få karaktär av lektion. Det är därför ofta lämpligt att inskränka den till psalmsång och bön. Om bibelläsning därvid förekommer, bör denna bestå i uppläsandet av en sammanhängande text, som till innehåll och form är ägnad att utan särskild förklaring verka uppbyggande, eller ock utgöras av ett bibelspråk eller en kortare text med några därtill anknutna ord av läraren avseende någon för barnen betydelsefull religiös eller sedlig lärdom.

Genom beslut den 10 juni 1952 utsåg skolöverstyrelsen en kommitté med undervisningsrådet Gustaf Sivgård som ordförande att utarbeta och för överstyrelsen framlägga *förslag till revision av 1919 års undervisningsplan för folkskolan*. Kommittén avgav den 24 september 1953 förslag i ämnet. Häri föreslås bl. a. under anvisningar till timplaner, respektive anmärkningar till ämnet kristendom (s. 75 o. 98) *dels* att till den i folkskolestadgan angivna morgonandakten användes en tid av upp till tio minuter, *dels ock* att morgonandakten (morgonsamlingen) ej bör givas prägeln av lektion. Den bör anordnas med viss omväxling, så att den förmår fånga lärjungarnas uppmärksamhet. Psalmsången har härvid mycket att betyda. Om bibelläsning förekommer, bör denna bestå i uppläsandet av en sammanhängande text, som till form och innehåll är ägnad att utan särskild förklaring verka uppbyggande. I andra fall kan genom ett kort anförande, en uppläsning eller ett samtal någon religiös eller etisk fråga belysas. Det kan vara lämpligt att eleverna aktivt medverka även i andra moment än sången. Den rytm och omväxling, som kyrkoåret erbjuder, bör få göra sig gällande. I vissa fall kan ett starkare inslag av sång och musik förekomma. Ibland kan det vara lämpligt, att två eller flera läraravdelningar gemensamt anordna morgonandakten (morgonsamlingen). Då olika grupper eller

klasser i avdelningen börja skoldagen på skilda tider, bör morgonandakten (morgonsamlingen) förläggas till tid, då avdelningen är i sin helhet samlad.

Ifrågavarande kommittéförslag har enligt vad utskottet inhämtat remitterats av skolöverstyrelsen för yttrande till domkapitel, folkskoleinspektörer, vissa lärarorganisationer m. fl. Remisstiden har utsatts till den 1 december 1953. Sedan dessa yttranden inkommit kommer skolöverstyrelsen att upptaga förslaget till prövning och därefter med eget utlåtande i ämnet överlämna detsamma till Kungl. Maj:t.

I stadgan för rikets allmänna läroverk föreskrives följande:

§ 10.

Lärjunge, tillhörande trossamfund, som erhållit Kungl. Maj:ts tillstånd att i skolorna ombesörja religionsundervisning, skall, efter skriftlig anmälan av målsman hos rektor, för termin eller läsår frikallas från undervisningen i kristendomskunskap men skall genom målsmans försorg erhålla motsvarande religionsundervisning samt vara skyldig att däröver förete intyg.

Det ankommer — — — undervisningen (*kungörelse den 17 april 1953 nr 139*).

§ 24.

1. Varje arbetsdag så tidigt, att därigenom icke någon del av följande lektion upptages, förrättas morgonandakt, och må tiden härför ej utsträckas utöver en kvarts timme. Denna morgonandakt, som om möjligt bör vara gemensam för läroverkets alla klassavdelningar, ledes i den ordning, rektor bestämmer, av lärare i kristendomskunskap, annan därtill villig lärare eller annan lämplig person (1945:581).

2. Lärjunge, som är frikallad från undervisningen i kristendomskunskap, är tillika befriad från deltagande i morgonandakten. Lärjunge, som ej tillhör svenska kyrkan men likväl är skyldig att deltaga i undervisningen i kristendomskunskap, skall, efter anmälan av målsman hos rektor, befrias från deltagande i morgonandakten. I övrigt må lärjunge, då skäl därtill föreligga, av rektor befrias från att deltaga i andakten (1953:139).

Motsvarande bestämmelser gälla för *kommunala flickskolor* (1953:140), *kommunala realskolor* (1953:141) och *högre folkskolor* (1953:142).

I *metodiska anvisningar till undervisningsplanen för rikets allmänna läroverk* föreskrives följande, som gäller hela det 3-åriga gymnasiet och de tre högsta ringarna av det 4-åriga gymnasiet.

Den gemensamma *morgonandakten* skall präglas av värdighet och helgd. Denna synpunkt måste beaktas även i fråga om de yttre anordningarna, t. ex. rummets skick, formen för lärjungarnas samling till och återvändande från morgonandakten o. d.

I regel böra vid morgonandakten bibelläsning och psalmsång förekomma. Bibelläsningen kan omfatta antingen en sammanhängande bibeltext, som till innehåll och form är ägnad att utan särskild utläggning eller förklaring verka uppbyggande, eller ock en till en dylik text eller till en

eller annan bibelvers knuten kort betraktelse av läraren, ägnad att inskräpa någon betydelsefull religiös eller etisk sanning.

Vad härmed sagts om skolans andaktsstunder behöver icke utesluta, att dessa i vissa fall kunna erhålla en delvis annan utformning. Så t. ex. kunna de kortfattade ord, som vid morgonbönerna riktas till de unga, anknyta, utom till bibelord, även till kärnord från klassisk religiös litteratur eller utgöras av fristående korta betraktelser över något religiöst eller etiskt ämne, som kan vara av särskild betydelse för de unga.

Åt psalmsången och den beledsagande musiken måste ägnas noggrann omsorg. Samarbete mellan morgonbönförrättarna och musikläraren är i detta syfte oundgängligt; önskvärt är, att musikläraren — liksom för övrigt läroverkets lärare över huvud taget — icke alltför sällan deltagar i morgonbönen. Lärjungarnas samling till och återvändande från morgonandakten kan lämpligen beledsagas av orgelmusik.

Av vikt är, att andaktsstunderna erhålla en sådan omväxling, att de förmå fånga de ungas intresse. Vid sidan av de nu nämnda formerna av morgonbön må därför också, där så låter sig göra, vid vissa tillfällen andaktsstunder hållas, där lärjungarnas medverkan i högre grad än eljest tages i anspråk, t. ex. i form av musikandakt. Vid vissa tillfällen synes en sådan anordning vara särskilt lämplig, såsom under advents- och passions-tiden samt i samband med allhelgonadagen. Över huvud taget bör den rytm och omväxling, som kyrkoåret erbjuder, få göra sig gällande även vid skolans andaktsstunder, och om möjligt bör åt dessa vid de stora högtiderna även i det yttre förlänas en högtidsprägel. I regel bör vid lördagens morgonandakt hänsyn tagas till följande söndags religiösa innebörd och någon av dess texter helt eller delvis bli föremål för behandling.

Enligt läroverksstadgans anvisning kan omväxling vid dessa andaktsstunder beredas även därigenom, att utom kristendoms lärarna andra lärare eller utom läroverket stående personer biträda med morgonandaktens ledning, antingen i regelbunden växling med kristendoms lärarna eller vid särskilda tillfällen, t. ex. vid minnesfester o. d. I vissa fall kan det även visa sig lämpligt, att lärjungar biträda också vid andra moment i morgonandakten än sång och musik. Slutligen bör — särskilt i sådana fall, då ett läroverks resurser för morgonandaktens anordnande äro mycket begränsade — uppmärksamhet ägnas åt de möjligheter, som erbjudas av radiomorgonbönerna; dock bör ett läroverk betjäna sig av radiomorgonbönerna endast under den bestämda förutsättningen, att den tekniska sidan av saken kan ordnas på fullt tillfredsställande sätt.

I metodiska anvisningar för undervisningen i kristendoms kunskap i realskolan och första ringen av det 4-åriga gymnasiet stadgas följande.

Den gemensamma *morgonandakten* skall präglas av värdighet och högtid. Denna synpunkt måste beaktas även i fråga om de yttre anordningarna, t. ex. rummets skick och formen för lärjungarnas samling. Särskild omsorg måste ägnas häråt, om skolan saknar högtidssal och lärjungarna skola trängas samman i en hall eller ett alltför litet rum. I än högre grad gäller detta i sådana fall, då skolor utan samlingsal anordna morgonandakt med hjälp av centralradio.

Bibelläsning och psalmsång äro naturliga moment vid morgonandakten. Bibelläsningen kan omfatta antingen en sammanhängande bibeltext, som till innehåll och form utan särskild utläggning skapar andakt och verkar

uppbyggande, eller också ett bibelord, till vilket knytes en kort betraktelse, ägnad att belysa något för de unga betydelsefullt och fattbart ämne. I allmänhet bör vid lördagens morgonandakt hänsyn tagas till följande söndagstexter. Utom till bibelord kan en betraktelse anknyta till kärnord från klassisk religiös eller annan litteratur eller fristående behandla något ämne, som kan väcka eftertanke och ge upplyftande stämning. Lyrik finner ofta gensvar hos ungdomen, likaså skildringar ur stora personligheters liv. Varje betraktelse vid morgonandakten bör vara klar, öppen och personlig, fri från såväl sentimentalitet som trivialitet. Det principiella kravet på religionsfrihet medför därjämte, att all polemik mot oliktänkande måste vara bannlyst från morgonandakterna.

I den mån bön på ett naturligt sätt anslutes till sammanhanget, är den önskvärd som ett led i morgonandakten.

Bibelläsning, betraktelse och bön böra utföras på ett naturligt och levande sätt. Endast om innehållet gives i en sådan form, när det fram till det unga auditoriet. Detta måste uppmärksammas, inte minst om betraktelsen läses ur bok. Utan personlig inlevelse torde en sådan läsning vara förfelad.

Även åt psalmsången och musiken måste ägnas noggrann omsorg. Samarbeta mellan morgonbönförrättaren och musikläraren är i detta syfte oundgängligt. Om möjligt bör musikläraren icke alltför sällan delta i morgonandakten.

Önskvärd omväxling vid morgonandakten kan beredas bl. a. därigenom, att andra lärare än kristendoms lärarna ävensom personer utom skolan biträda vid ledningen av andaktsstunderna, antingen viss dag i veckan eller vid särskilda tillfällen, t. ex. vid högtidsdagar och minnesfester. Med särskild uppmärksamhet bruka lärjungarna följa morgonandakten, om någon av dem håller betraktelse. Stundom kan det vara lämpligt att åt en viss klass överlämna anordnandet av en morgonandakt. Förutom med betraktelse kunna lärjungarna medverka med musik, solosång, växelsång eller talkör.

Till omväxling bör en morgonandakt kunna anordnas helt som musikandakt. Den kan få liturgisk form eller samlas kring vilket musikprogram som helst, som kan ge andakt och lyftning. Vid vissa tillfällen synes en sådan anordning vara särskilt lämplig, såsom under adventstiden och passionstiden samt i samband med allhelgonadagen. Över huvud bör den rytm och omväxling, som kyrkoåret erbjuder, få göra sig gällande även vid skolans andaktsstunder, och om möjligt bör åt dessa vid de stora högtiderna även i det yttre förlänas en högtidsprägel. Även eljest bör eftersträvas, att morgonandakten kommer de ungas behov av ljus och upplyftande stämning till mötes.

Stadgan för folkskoleseminarierna innehåller i § 17 följande bestämmelser:

Före första lektionen varje dag ägnas femton minuter åt gemensam morgonandakt. Denna ledes, i den ordning rektor bestämmer, av lärare i kristendoms kunskap, annan därtill villig lärare eller annan lämplig person (1937: 535).

I § 17 *stadgan för småskoleseminarierna* äro bestämmelser meddelade av motsvarande innebörd (1938: 42).

I skrivelse till Kungl. Maj:t den 1 juli 1949 anförde *skolöverstyrelsen* följande:

Morgonandakten är nu obligatorisk. Seminarierna böra erhålla möjlighet att göra den frivillig eller att t. ex. anordna den på sätt rektor vid folkskoleseminariet i Umeå förordad, innebärande att morgonandakt skulle anordnas endast fyra dagar i veckan, obligatorisk två och frivillig tre dagar. Överstyrelsen förutsätter, att seminarierna i fråga om morgonandaktens utformning lämna eleverna tillfälle att framföra sina synpunkter.

På grund av det anförda får överstyrelsen hemställa, att Kungl. Maj:t måtte bemyndiga skolöverstyrelsen att på därom av rektor vid folk- eller småskoleseminarium efter kollegiets beslut gjord framställning medgiva sådant seminarium att, utan hinder av vad i repektive seminariestadgor föreskrives, försöksvis från och med läsåret 1949/50 tillämpa de ovan föreslagna ändringarna i enlighet med därom av överstyrelsen utfärdade närmare anvisningar.

Genom beslut den 22 juli 1949 lämnade *Kungl. Maj:t* skolöverstyrelsen det begärda bemyndigandet.

Den 30 augusti 1950 utfärdade *skolöverstyrelsen* en skrivelse till rektorsämbetena vid samtliga folk- och småskoleseminarier av följande innehåll:

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 22 juli 1949 har Kungl. Skolöverstyrelsen medgivit de folk- eller småskoleseminarier, som därom gjort framställning, rätt att försöksvis anordna frivilliga morgonandakter eller att göra vissa av veckans morgonandakter frivilliga och andra obligatoriska.

Från åtskilliga seminarier ha framställts önskemål om mera preciserade bestämmelser rörande morgonandakternas anordning. Överstyrelsen föreskriver därför jämlikt ovan nämnda bemyndigande, att — utan hinder av vad i gällande seminariestadgor föreskrives — från och med läsåret 1950/51 antalet obligatoriska morgonandakter må tills vidare inskränkas till minst två i veckan. Rektor äger efter kollegiets hörande besluta, i vilken omfattning seminariets övriga morgonandakter skola vara obligatoriska eller frivilliga eller helt inställas. Redogörelse för morgonandakternas anordning skall lämnas i årsredogörelsen.

Utskottet. Såsom av den lämnade redogörelsen framgår har Kungl. Maj:t genom särskilda kungörelser den 17 april 1953 med ändringar i folkskolestadgan, läroverksstadgan m. fl. författningar föreskrivit, att lärjunge under vissa närmare angivna omständigheter skall vara frikallad från undervisningen i kristendomskunskap. Vidare ha i läroverksstadgan (mot-svarande stadgor) bestämmelser meddelats rörande lärjunges befrielse från skyldighet att delta i morgonandakten. Någon bestämmelse av liknande innebörd återfinnes icke i folkskolestadgan.

I metodiska anvisningar för undervisningen i kristendomskunskap vid de allmänna läroverken finnas närmare anvisningar meddelade angående morgonandaktens anordnande.

Motsvarande bestämmelser återfinnas i 1919 års undervisningsplan för rikets folkskolor.

Utskottet får erinra om att enligt de för läroverken gällande anvisningarna råder en avsevärd frihet i fråga om morgonandaktens anordnande. Utskottet anser sig emellertid i förevarande sammanhang böra för sin del understryka kravet på att morgonandakterna hållas fria från all polemik mot oliktankande och varje form av samvetstväng. För folkskolans del kunna de för närvarande i vederbörande undervisningsplan intagna föreskrifterna på detta område icke betecknas såsom fullt tillfredsställande. Emellertid föreligger nu ett utarbetat förslag till revision av nämnda plan, avseende bl. a. att bringa föreskrifterna för morgonandakten (morgonsamlingen) i närmare överensstämmelse med vad som gäller beträffande läroverken. Utskottet, som förutsätter att Kungl. Maj:t vid sin prövning av nämnda förslag överväger, huruvida i anslutning härtill viss ändring av § 14 mom. 6 folkskolestadgan kan finnas påkallad, finner för sin del icke anledning föreligga att riksdagen skulle i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om i motionen II: 284 påyrkade ändringar i för skolorna gällande undervisningsplaner och författningar.

Under återopande av det anförda hemställer utskottet,

att motionen II: 284 icke må till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 1 december 1953.

På statsutskottets vägnar:

MARTIN SKOGLUND.

Vid förestående ärendes slutbehandling inom utskottet hava närvarit

från första kammaren: herrar Karl Andersson, Gustaf Karlsson, Iwar Anderson, Näsgård, Ohlon, Leander, Gillström, Näsström, Bergh, Hesselbom, fru Lindström, herrar Edvin Thun, Ivar Nilzon, Arrhén och Huss; samt

från andra kammaren: herrar Skoglund i Doverstorp, Ward, Andersson i Malmö, Mårtensson i Uddevalla, Svensson i Ljungskile, Lindholm, Johansson i Mysinge, Widén, Åkerström, Hoppe, Kyling, Onsjö, fröken Vinge, herr Blidfors och fröken Ager.

Reservation

av herrar *Karl Andersson, Leander, Hesselbom, fru Lindström, herrar Edvin Thun, Ward, Mårtensson* i Uddevalla, *Lindholm, Åkerström* och *Blidfors*, vilka ansett att

dels det stycke i utskottets yttrande på s. 7, som börjar med orden »Utskottet får» och slutar med orden »och författningar», bort ha följande lydelse:

»Utskottet får erinra om att det enligt de för läroverken gällande anvisningarna råder en viss frihet i fråga om morgonandaktens anordnande. 'I regel' bör denna omfatta bibelläsning och psalmsång, men det 'behöver inte utesluta' att andaktsstunderna i vissa fall ges en delvis annan utformning. För folkskolans del äro de i vederbörande undervisningsplan intagna föreskrifterna mera kategoriskt bundna till den kristna trosläran. Inte heller det förslag till revision av nämnda plan, som f. n. är föremål för remissbehandling och som närmare ansluter sig till bestämmelserna för läroverken, tillgodoser i och för sig kravet på religionsfrihet enligt religionsfrihetslagens anda och bokstav. Ty dels äro folkskolans lärare alltjämt bundna av folkskolestadgans § 14 mom. 6, som stadgar att 'varje dag börjas och slutas med bön och sång'. Dels kunna folkskolans elever icke befrias från deltagande i morgonandakten ens om de tillhöra annat religionsksamfund eller eljest stå utanför svenska kyrkan. Utskottet anser själfallet, att morgonandakterna böra hållas fria från all polemik mot oliktankande och varje form av samvetstvång. Frihet från samvetstvång bör emellertid enligt utskottets mening och i anslutning till tankegångarna i motion II: 284 innebära, att även folkskolans samlingsstunder kunna anordnas såsom icke konfessionsbundna morgonandakter och att även folkskolans elever i analogi med läroverkens kunna på vissa grunder befrias från deltagande i morgonandakt.»

dels ock utskottets hemställan bort ha följande lydelse:

»att riksdagen må, i anledning av motionen II: 284, i skrivelse till Kungl. Maj:t giva tillkänna vad utskottet ovan anfört».